

uporaba tudica i njihovo razjednačivanje s hrvatskom istoznačnicom, te osvrt Za objed objavljen u časopisu Jezik 1984. (br. 4.) kao odgovor na članak V. Loknara Nazivi obroka i njihov raspored. Nedavno je, kako bi postali dostupniji javnosti, u časopisu Dometi (br. 1–4/2006.) objavio i Zapisnike sa sjednica Vijeća za normu hrvatskoga standardnog jezika, s popratnom bilješkom predsjednika toga vijeća akademika Radoslava Katičića, a nekoliko godina prije toga uredio Domete s tematskim blokom posvećenim hrvatskome jeziku na pragu 21. stoljeća (br. 1–4/2001.; ur. Marko Samardžija) i hrvatskome pravopisu (br. 1–4/2002.; ur. Nataša Bašić). S kolegama je i suradnicima svakodnevno raspravljao o aktualnim jezičnim temama i problemima.

Darko Deković – taj neumorni istraživač glagoljice i glagoljaštva, ponajprije sjevernojadranskoga hrvatskoga prostora, i čuvar naše kulturne baštine bio je čovjek iznimne radne energije i uzorna pristupa radu, vjeran visokim moralnim načelima i profesionalnim kriterijima, dobar kolega i suradnik. Činilo se da nema toga što ga može slomiti. Teško je, stoga, prihvatiti činjenicu da ga nema više među nama. Osobito je to tako u Akademijinu Zavodu za povijesne i društvene znanosti u Rijeci te u riječkome ogranku Matice hrvatske, gdje je vrijedno i predano radio dok ga nije pokosila teška bolest. No, ostaje njegovo djelo – kao svjedočanstvo intelektualnih i emotivnih težnji i predana rada čovjeka kojemu je jedna od najvećih životnih preokupacija bila hrvatska glagoljaška i uopće pisana baština te hrvatski jezik – u svojoj prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.

Sanja Holjevac

SINTAKTIČKI I SEMANTIČKI POLOŽAJ APOZICIJE

Marija Znika

Naziv i podrijetlo riječi apozicija

aziv apozicija dolazi od latinske riječi (*appono, apponere*), *appositum* što znači „ono što je priloženo, dodano, postavljeno uz što“. Apozicija je po tome nešto dodano, dodatak. Postavlja se pitanje o naravi i položaju toga dodatka i u odnosu na što je nešto dodatak. Da bi se moglo odrediti položaj dodatka, mora se znati koji su temeljni dijelovi, a što su onda i s kojeg se motrišta što može nazvati dodatkom.

Apozicija u opisima

Apozicija se i u našim opisima promatrala kao dodatak rečenici,¹ kao nešto bez čega rečenica može stajati jer po tim opisima apozicija uvijek nosi dodatan podatak o riječi uz koju stoji. Ona je u nekim gramatikama svrstana među sporedne rečenične dijelove, zajedno s atributom, objektom i priložnom oznakom (Brabec-Hraste-Živković, 1961.: 194. – 195.; Pavešić, 1971.: 426.). Nedostaci takva opisa leže u tome što se rečenično ustrojstvo definiralo samo odnosom subjekta i predikata, a objekt, priložna oznaka, atribut i apozicija svrstani su u dodatke. Po tome su npr. objekt i apozicija istovrsni dodatci. Analizom se pokazuje da apozicija i objekt nisu i ne mogu biti istovrsni dodatci jer bez apozicije kao dodatka svaka rečenica može biti ovjerena, a bez objekta ne može biti svaka rečenica ovjerena jer objekt je nužna dopuna uz pojedini glagol (Katičić, 1992. – 1993.: 209. – 214.). Dok je u rečenici

Dao sam bratu knjigu.

uvršćavanje dopuna, objekata u dativu i akuzativu, uvjetovanih leksičkim značenjem pojedinoga glagola, nužno² da bi rečenica bila sintaktički ovjerena, dotle rečenica:

Gospodin barun danas je u lovu.

može biti sintaktički ovjerena i bez dodatka *gospodin* kao apozicije uz imenicu *barun*: *barun* može biti bez *gospodin*, ali *gospodin* ne može bez *barun* (Tošović, 2006.: 87. – 108.).³

Što može biti apozicija?

Apozicija je ponegdje određena kao imenica⁴ koja poblizje označuje drugu imenicu, slaže se s njom u padežu (Brabec-Hraste-Živković, 1961.: 196.; Težak-Babić, 1992.: 210.; Katičić, 1986.: 448.; Barić i dr., 1997.: 569.) i sporedni je rečenični dio

¹ Maretić u svojoj Gramatici, u odjeljku Sintaksa, pododjeljku Rečenica, opisuje subjekt, objekt i predikat. Razložno kritizira školsku definiciju rečenice kao misli izrečene riječima, argumentirajući da se rečenicom mogu izricati i osjećaji, zapovijed i dr., ali ne nudi svoju, valjanu definiciju rečenice (1963.: 421.).

² Rečenica može biti obavijesno prihvatljiva i bez izrečenih dopuna *bratu i knjigu* ako su one poznate iz konteksta, ako su tema, pa stoga mogu biti izostavljene, ali sintaktički su nužne.

³ B. Tošović (2006.: 89.), govoreći o biti padežnih odnosa, navodi primjer: *Ovo je grad Rijeka*. kao vrstu jednostrane ovisnosti, kad padež jedan (*grad*) ne može bez padeža dva (*Rijeka*).

⁴ Maretić (1963.: 414.) određuje apoziciju kao imenicu koja stoji uz osobno ili zemljopisno ime, a može stajati i uz imeničku zamjenicu. Apoziciju uz imeničku zamjenicu navode i Florschütz (1943.: 121.); Katičić (1986.: 449., 451.); Barić i dr. (1997.: 562.), ali nitko ne navodi apoziciju uz poimeničene riječi: *fonem a, slovo ž, veznik ali*.

(Pavešić, 1971.: 426). Ne navodi se kakva je uloga apozicije uz imeničku zamjenicu ili poimeničenu riječ. Raguž (1997.) i Silić-Pranjaković (2005.: 313. – 314.) ne navode apoziciju uz imeničku zamjenicu.

Apozicija prema atributu

Ako je apozicija imenica koja poblizje označuje drugu imenicu, a kako i atribut može poblizje označavati drugu imenicu, valja vidjeti po čemu je apozicija različita od atributa i po čemu je samostalna sintaktička kategorija. Usporedbom definicija apozicije i atributa, kako su dani u gramatikama, može se zaključiti da je jedina razlika između tih dviju sintaktičkih kategorija u vrsti riječi kojima se te kategorije izriču, ali i u načinu na koji se usklađuju s riječju uz koju se uvrštavaju.

Atribut može biti izražen većim brojem vrsta riječi, pa i imenicom, ali i kombinacijama vrsta riječi (npr. imenice s prijedlogom – u prijedložnom izrazu). Kad je riječ o sročnosti, zna se da se neki atributi slažu s riječju uz koju stoje (pridjevne riječi), a drugi se ne mogu slagati (padežni i prijedložni izrazi, prilozii, neki brojevi). Apoziciji je, vidjeli smo, vrsta riječi točno određena: to može biti samo imenica. Apozicija se s imenicom usklađuje u padežu (Katičić, 1986.: 448.), a može i u rodu ili broju:⁵

Pod staklom je rubac i rukavica koje ondje ostavi neke vesele noći *đak Bah*. (A. G. Matoš, Odabrane pripovijetke)⁶

... psovao /je/ kako je u tom *gnijezdu Zagrebu* tako malo naobraženih ljudi... (K. S. Đalski, Svagdašnja povijest iz hrvatskog života)

Podemo li od vrste riječi, npr. imenice, u nekoj rečenici, ne ćemo moći jednoznačno zaključiti o sintaktičkoj ulozi te riječi u bilo kojoj rečenici, ali isto tako ni kad je riječ o pridjevu koji može biti uvršten ili kao atribut, ili kao predikatno ime ili kao predikatni proširak. Iz toga se može zaključiti da ne postoji uzajamno jednoznačan odnos između vrsta riječi i sintaktičkih kategorija pa se ne može zaključivati od vrste riječi na sintaktičku kategoriju, nego samo obratno. Iz činjenice da neke vrste riječi češće nalazimo u nekim sintaktičkim ulogama, ne možemo zaključivati da će te vrste riječi uvijek i popunjavati te sintaktičke uloge.

⁵ Silić-Pranjaković (2005.: 313.) o načelnoj sročnosti apozicije s imenskim riječima na koje se odnose navode i primjere u kojima nema slaganja ni u padežu. Seiler (1960.: 36. – 37.) o posebnosti statusa apozicije zaključuje iz činjenice da se apozicija ne mora slagati u padežu s imenicom uz koju stoji, dok je kod atributa to slaganje obveznije. Po tome je apozicija bliska samostalnom predikatu.

⁶ Primjeri su iz Hrvatske jezične riznice Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, a pokoji i iz Hrvatske gramatike, dok razgovorni primjeri imaju oznaku XX. Ako se u Hrvatskoj jezičnoj riznici navodi stranica uz izvor, navodi se i ovdje. Neki su potvrđeni primjeri moj vlastiti ispis.

Rečenica kao dio diskurza

Za drukčije promišljanje sintaktičkih odnosa u rečenici i odnosa među sintaktičkim kategorijama, nužno je poći od drukčije definirane rečenice i odnosa u njoj. U više radova (Katičić, 1971.: 91, 1986.: 16.; Barić i dr., 1997.: 393.) rečenica se definira kao dio diskurza koji i sam može biti diskurz, i to tako da to mogu biti i svi preostali dijelovi. Po Katičićevu modelu hrvatskomu jeziku prilagođene inačice generativne transformacijske gramatike središte rečenice jest predikat kojemu su inherentne četiri nezaliosne, ni po čemu pretkazive, kategorije: osoba, vid, vrijeme, način. Po njima predikat jest predikatom. Predikat je nezaliohostan, otvara sam sebi mjesto, a potom otvara mjesto subjektu, objektu i priložnoj oznaci. Subjekt, predikat i objekt po predikatu su onda pretkazivi i u odnosu na predikat zaliosni. Predikat čini s njima temeljno rečenično ustrojstvo. Predikat subjektu pretkazuje padež – nominativ, priložnoj oznaci pretkazuje jedan od mogućih oblika: padežni izraz, prijedložni izraz, prilog. Objektu pretkazuje padež, ako je predikatni glagol jedan od glagola kojih leksičko značenje omogućuje uvrštavanje objekta. Iz predikata je subjektu pretkaziva osoba, broj i rod (rod iz nekih glagolskih oblika u predikatu ne samo kao pretkaziva mogućnost nego i kao konkretan ostvaraj).⁷ Rod, broj i padež gramatičke su kategorije pa se stoga s pravom može govoriti o gramatičkom ustrojstvu rečenice koje se temelji na zaliosnosti gramatičkih kategorija:⁸ iz oblika jedne riječi, koja ima neke gramatičke kategorije, pretkazive su drugim riječima njihove gramatičke kategorije, a to onda znači da su one zaliosne u odnosu na gramatičke kategorije riječi koje su im, bivajući uvrštene u nekoj sintaktičkoj kategoriji, otvorile mjesto. Neka se riječ može uvrstiti u rečenicu i popuniti neku sintaktičku kategoriju ako joj je mjesto otvorila ta kategorija i riječ koja popunjava tu kategoriju.⁹ Otvaranje mjesta u rečenici jedan je postupak, a uvrštavanje neke riječi u neku sintaktičku kategoriju drugi je, obratan, postupak.

Nakon što su uspostavljeni odnosi zaliosnosti gramatičkih kategorija u skladu s pravilima hrvatskoga jezika, u drugom koraku valja voditi računa o leksičkom značenju riječi, o tome da izbor pojedine riječi za subjekt i riječi za priložnu oznaku mora biti značenjski složiv, semantički sukladan s riječju u predikatu da bi se dobile ne samo gramatički pravilne nego i smislene rečenice kakvima se jedino ima smisla sporazumijevati. Uvrštavanje objekta u rečenicu omogućuje glagol svojim

⁷ Primjerice, iz predikata *je zanimljiva* u primjeru *Knjiga je zanimljiva*, pretkaziv je subjektu rod ostvaren uvrštavanjem imenice ženskoga roda *knjiga*. Isto tako u primjeru *On je došao*, iz predikata *je došao* pretkazuje se subjektu muški rod ostvaren zamjenicom *on*.

⁸ Katičić, 1971.: 88. – 99.; Sintaksa (1986.: 32. – 35.) poglavlje: Gramatičko ustrojstvo rečenice.

⁹ Priložnoj oznaci otvara mjesto predikat sam.

leksičkim značenjem kojim određuje padež objektu, ali ne i broj, bio taj glagol u predikatu¹⁰ ili ne.

Temeljno rečenično ustrojstvo, atribut i apozicija

Budući da u temeljno gramatičko ustrojstvo ulaze, po Katičićevu modelu, samo predikat, subjekt, objekt i priložna oznaka, a da je predikat rečenični stožer, subjekt, objekt i priložna oznaka mogu uspostaviti izravan odnos s predikatom. Atribut i apozicija (i predikatni proširak)¹¹ ne ulaze u temeljno rečenično ustrojstvo. Atribut i apozicija stoga kao sintaktičke kategorije nikako ne mogu uspostaviti izravan odnos s predikatom. Mogu uspostaviti samo posredan odnos. Posrednik je imenica, imenička zamjenica ili poimeničena riječ u bilo kojoj od sintaktičkih kategorija. Imenica, imenička zamjenica ili poimeničena riječ omogućuju nekim oblicima da se uvrste uz njih kao atribut ili kao apozicija. Apozicijâ i atributâ može biti u rečenici onoliko koliko ima prikladnih riječi uz koje se oni mogu uvrstiti. To znači da u jednoj rečenici može biti više apozicija (i atributa) i da apozicija može biti u svakoj od sintaktičkih kategorija temeljnoga rečeničnog ustrojstva, ali i u imeničkom atributu:

apozicija u predikatu: To je *prozaik* Mraz. (D. Ugrešić)

apozicija u subjektu: Tu je za stolom još *sluškinja* Jana... (K. Š. Đalski, Janko Borislavić)

apozicija u objektu: Poslušajte *gospodina* doktora. (XX)

apozicija u priložnoj oznaci: Tik uz *potok* Černomerac stajaše Leljakov mlin... (V. Livadić, Svjetlo i sjena. Arabeske 52)

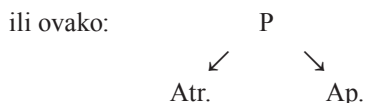
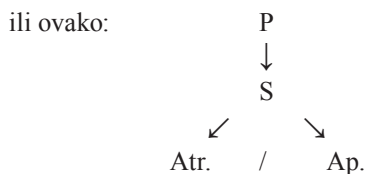
Po tome su i atribut i apozicija kao sintaktičke kategorije zalihosne jer im mjesto u rečeničnom ustrojstvu mogu otvoriti predikat, subjekt, objekt ili priložna oznaka, ako su izrečeni imenicom, imeničkom zamjenicom ili poimeničenom riječju. Smjer pretkazivanja ide od predikata na koju od sintaktičkih kategorija, npr. na subjekt (u sljedećoj shemi predstavljenu simbolom S) koji može biti izrečen imenicom, imeničkom zamjenicom ili poimeničenom riječju, pa od S na atribut ili apoziciju:

Predikat →S →Atr.

Predikat →S →Ap.

¹⁰ Glagol najčešće jest predikat pa se nerijetko tvrdi da nešto jest objekt uz neki predikat.

¹¹ Ni predikatni proširak ne ulazi u temeljno rečenično ustrojstvo (Peti, 1979.) I on je rezultat preoblike, ali on uspostavlja izravan odnos s predikatom koji mu otvara mjesto, a proširak čini s njim značenjski supredikat, surijek. Ishodišne su rečenice ili s glagolskim predikatom /glagolski predikatni proširak/ ili s imenskim predikatom /imenski predikatni proširak/ (Katičić, 1986.: 452. – 465.).

ako je atributu ili apoziciji mjesto otvorila imenica, imenička zamjenica ili poime-ničena riječ u predikatnom imenu.

Preoblika apozicije

U modelu koji se temelji na predikatu, subjektu, objektu i priložnoj oznaci atribut i apozicija nemaju mjesto u temeljnom, dubinskom rečeničnom ustrojstvu, nego se promatraju kao preobličeni predikati u kojima je predikatno ime jedne rečenice bila riječ prikladna da se u površinsko ustrojstvo uvrsti ili kao atribut ili kao apozicija. Obratnim postupkom raščlambe atribut i apozicija iz površinskoga se ustrojstva svode u dubinskom ustrojstvu rečenice na imenske predikate. Apozicija bi se po tome mogla promatrati kao samo jedan od specifičnih oblika atribucije.¹² Dobiva se primjenom preoblike apozicije na prikladne ishodišne rečenice (Katičić, 1986.: 448. – 449.). Ako su atribut i apozicija preobličeni predikati, onda bi se i atribut i apozicija, po modelu opisa primijenjenom u Katičićevoj Sintaksi i drugdje, načelno morali moći svesti na imenske predikate. Budući da su atribut i apozicija sintaktičke kategorije koje ne pripadaju temeljnom rečeničnom ustrojstvu, oni se, osim nekih sintaktičkih i semantičkih¹³ ograničenja glede atributa, mogu svesti na temeljno rečenično ustrojstvo. Rečenice:

1. Nova kuća je lijepa.
2. Učenik Ivan marljivo uči.

¹² U nekim se gramatikama čak i obrađuje pod atributom: Florschütz, 1943.: 121.; Brabec-Hraste-Živković, 1961.: 196.; Raguž, 1997.: 332.

¹³ Neki se atributi ne mogu svesti na imenske predikate. Razlozi tome mogu biti sintaktički ili semantički. Sintaktički su obvezni atributi: u vremenskom genitivu (Došao je *prošloga* petka.), genitivu svojstva (Voli ljude *vedre* naravi.), vremenskom akuzativu (Doći će *idući* petak.). Semantički su obvezni atributi: kao sastavnice imena i naziva (*Novi Vinodolski*, *Karlo Veliki*, *Ljudevit Posavski...*; *tupi* kut, *mrtvi* kut, *bijeli* luk, *crvena krvna* zrnca), uz imenice u ulozu priložne oznake (bez atributa sredstva, s atributom načina), ako su one ista ili slična značenja kao i predikatni glagol glagole (Govorio je *tihim* glasom., Penjao se *brzim* kretnjama.) te uz imenice velikoga značenjskog opsega (Zdravlje je *važna* stvar. On je *ozbiljan* slučaj. Djed je bio *vedra*, *zdrava* priroda.)

razlažu se na ishodišne¹⁴ rečenice tako da se atribut i apozicija svode na imenske predikate:

1. a) Kuća je lijepa.
b) Kuća je *nova*.
2. a) Ivan Marljivo uči.
b) Ivan je *učenik*.

Uvrštavanje apozicije i atributa u rečenicu u načelu je slobodno. No, za razliku od atributa, kojega je uvrštavanje u rečenicu u nekim ustrojstvima sintaktički ili semantički obvezno, u literaturi se, koliko znam, ne navode primjeri u kojima bi apozicija bila sintaktički ili semantički obvezna.¹⁵ Stoga se apozicije mogu svesti na imenske predikate. Apozicija *selo* u primjeru

Za Jasenovcem dolazi *selo* Uštica. (A. Nemčić, *Putositnice*, 536.)

uvijek sa sponom može činiti imenski predikat:

Uštica *je selo*.

I to pokazuje da je narav apozicije drukčija od atributske iz čega se daje zaključiti da je uvrštavanje apozicije u rečenicu doista slobodno i da ona, kao sintaktička kategorija, ne može pridonijeti obavijesnosti rečenice. Ona rečenici pridonosi samo svojim sadržajem, pa je njezina uloga bitna prije svega na sadržajnoj razini.

Apozicija prema atributu

Premda ni atribut ni apozicija ne pripadaju temeljnom rečeničnom ustrojstvu, i po tome su slične kategorije, one ipak nisu ravnopravne. Prvo na razini izraza: raznolikost oblika koji se mogu uvrstiti kao atributi znatno je veća od raznolikosti oblika koji može biti apozicija. Drugo: nema ravnopravnosti među njima s obzirom na mogućnost njihova međusobnog pridruživanja. Apoziciji se načelno, jer je imenica, uvijek može pridružiti atribut:

Od grada Karlovca tri sata hoda ... ponosno se diže *starodrevni* grad Ozalj... (E. Kumičić, *Urota zrinsko-frankopanska*)

Prijatelj *njegov* Koška divio se umjetnoj frizuri barunice i psovao... (K. Š. Đalski, *Svagdašnja povijest iz hrvatskoga života*)

¹⁴ Ishodišna je rečenica Katičićev naziv i označuje rečenicu koja sudjeluje u sklapanju.

¹⁵ Ta neobveznost uvrštavanja apozicije bit će da je razlogom što se apozicija tradicionalno uvrštavala u dodatke. Zato apozicija uz opće imenice nije nužna, a uz vlastita imena, koja su najodređenija jer identificiraju jedinku, apozicija ima ulogu dodatne odredbe jedinke prema skupu istovrsnih. B. Tošović navodi da apozicija ne može bez riječi uz koju je. Naravno, jer tada ne bi bila apozicija, nego bi imala koju drugu funkciju u rečenici. (Tošović, 2004.: 89.)

a apozicija se može pridružiti samo imeničkom atributu, ali ne i pridjevnom:

Volim šetati ulicama našega glavnoga *grada* Zagreba. (XX)

Apozicija kao član rečeničnoga niza

Nerijetko ćemo naći primjere u kojima apozicija stoji iza neke riječi i od nje je odvojena zarezima, a nema spona. Takve primjere možemo objasniti jezičnom ekonomijom: iz rečenice, u kojoj je bila apozicija, izostavljeno je, s gledišta komunikacije, sve zalihosno, a ostala je samo značenjski najobavjesnija riječ kao apozicija. Trag rečeničnosti sačuvan je u znaku nerečenične granice (zarezu) kojim se apozicija odvaja od riječi u rečenici, ona je poseban član u rečeničnom nizu (Katičić, 1986.: 451.). Zarez je znak nerečenične granice koja se uvijek može uspostaviti kao rečenična. Više apozicija može se nizati i biti povezane veznikom *i*:

Među pozvanima ... bijahu *opat* Baltazar Krčelić, stari *prijatelj* Magdićeve porodice i *pouzdanik* baruničin, *prisjednik* banske tabule *kanonik* Josip Galjuf... Ivan *grof* Patačić, *administrator* županije križevačke... (J. E. Tomić, Udovica, 128.)

Zanemarujemo ovdje sada odredbu apozicije „kao ponavljanje neke vrste onoga što je rečeno“ (Pavešić, 1971.: 428.), koja se stoga odvaja zarezom, naravno kad stoji iza riječi uz koju se uvrštava, a pri tom se opisuje i oprimjeruje zapravo apozicijski skup¹⁶ – apozicija s atributima:

Slavuj, *najbolji pjevač naših šuma*, po vanjštini je vrlo neugledan (Pavešić, 1971.: 428).

Zanemarujemo i sve što se može smatrati naknadnim dodatkom u rečenici, a usmjerujemo se na imenicu kao apoziciju, kao sintaktičku kategoriju, i na njezino značenje.

Značenje apozicije

O značenju apozicije nalazimo podataka u gramatičkim opisima,¹⁷ što pokazuje da je uočena njezina značenjska bit. Kad je riječ o značenjskom odnosu apozicije prema imenici uz koju se uvrštava, moglo bi se ustvrditi da je i apozicija semantički zalihosna, da je, poput atributa, zadana u dubinskoj semantici imenice (Katičić, 1976.: 173. – 180.) No i riječ koja se uvrštava kao apozicija (kao i ona koja se uvrštava kao atribut) u dubinskoj je semantici imenice kao mogućnost. Koja će se od mnoštva mo-

¹⁶ Kovačević govori o „imenici u sintagmi“ (1966. – 1967.: 113.). Tu se vrsta riječi suprotstavlja sintaktičkoj jedinici.

¹⁷ „Kao apozicija može se shvatiti i veza dviju imenica od kojih je druga ime za jedan primjerak onoga što znači prva, npr. ...rijeka Sava...“ (Pavešić, 1971.: 428.)

gućnosti ostvariti, ovisi o volji govornika i o onome što želi reći. To je nepredvidivo i stoga nezalihosno. Izborom jedne od mogućnosti, ta izabrana riječ nosi obavijest. Obavijest će biti to veća što je isključeno više mogućih izbora, od kojih je svaka riječ mogla biti izabrana i uvrštena kao apozicija, ali nije. Upravo ta obavijesnost izabrane riječi za apoziciju razlog je uvrštavanju apozicije u rečenicu.

Značenju rečenice apozicija pridonosi na različite načine, ovisno o tome uz kakvu se riječ uvrštava. Kad se uvrštava uz imeničku zamjenicu, i to osobnu zamjenicu, smješta neidentificiranu jedinku, obuhvaćenu zamjenicom, u skup istovrsnih jedinki obuhvaćenih sadržajem imenice kao apozicije.

Mi *seljaci* živimo po svoju. (A. Kovačić, U registraturi)

Ta uvijek vičete vi *gospoda*, baš vi mlada *gospoda*, kako se današnje djevojke premalo odgajaju za kuću... (K. Š. Đalski, Diljem doma, 101.)

Vi *muškarci*... kako ste mušičavi. (E. Kumičić, Gospođa Sabina)

Ti *glupane!* Sve, sve si pokvario! (E. Kumičić, Sirota, 36.)

Ti *nesretniče*, ti *glupane!* Dangubo! I to si morao tamo bubnuti! (J. Leskovar, Sjene ljubavi, 90.)

Poimeničenim, leksički nepunoznačnim riječima apozicija daje leksičku puninu tako da ih smješta u skup entiteta označenih imenicom kao apozicijom:

Riječ i kao prilog ima značenje srodno značenju priloga također, čak, zatim.. (R. Katičić, 1986.: 156.)

Kad poticajnu preobliku izriče *čestica* da, osobito je istaknuta pomišljenost i hipotetičnost... (R. Katičić, 1986.: 142.)

Željezo je vezano za hem uz hemoglobin... a kobalt za *vitamin* B. (Opća zoologija, 166.)

Treba nam hitno *krvna grupa* 0. (HTV, 15. 7. 2007.)

Jer, molim vas, šta ima više *gospodin* X... kad dozna da ja imam... staklenu industriju? (M. Begović, Giga Barićeva)

Kad se apozicija uvrštava uz imenice, važno je znati uvrštava li se uz vlastita imena ili uz opće imenice jer je njezina značenjska uloga tada različita.

Apozicija uz vlastita imena

U gramatikama se najčešće navode primjeri apozicije uz vlastita imena, a obično se navodi da se apozicijom uz vlastita imena označuje što je tko (ili što). Tu ne može biti dvojbe oko utvrđivanja što apozicija jest: ona nije vlastito ime, nego je ona imenica što stoji uz vlastito ime. Navode se, doduše, i primjeri apozicije uz imeničke zamjenice ili uz riječi u ulozu imenice. No je li takav opis dostatan? Kakva je zadaća apozicije uz vlastita imena?

Sobarica Berta držala se ozbiljno noseći svakojake stvari. (E. Kumičić, Olga i Lina)
...je li *gospođa* Malvina kraljica, dobrotvorka, teško izkušana žena nebrojene obitelji?
(J. Kozarac, Među svjetlom i tminom, 57.)

Budući da vlastita imena nemaju leksičko značenje, nego imaju onomastičko značenje, koje se svodi na identifikaciju jedinke označene imenom, apozicija ne može dodatno određivati leksičko značenje imena jer ga ono nema. Tu se nameće problem odnosa imenom identificirane jedinke i njezine pripadnosti skupu, što je već dobro uočeno u literaturi. Apozicija dodatno određuje vlastitim imenom identificiranu jedinku u izvanjezičnom svijetu i omogućuje da se ta identificirana jedinka smjesti u jezično odrediv skup istovrsnih jedinki koje mogu biti određene po zanimanju, zvanju, stanju i sl.:

Student Marko danas je dobre volje.

Student Ivan danas je loše volje.

Dvije imenom identificirane jedinke (*Marko, Ivan*) svrstavaju se apozicijom u skup studenata. Budući da jedno ime može biti ime većem broju raznovrsnih nositelja, apozicija pripomaže njihovoj odredbi koja omogućuje smještanje u skup istovrsnih jedinki (osoba, životinja ili čega drugoga):

Student Marko uči, a *mačak* Marko prede.

Bijahu to *barun* Milan i *prof* Oskar. (E. Kumičić, Olga i Lina)

Više apozicija uz jednu riječ

Na pitanje može li se uz jednu riječ uvrstiti više apozicija, može se potvrdno odgovoriti. Budući da apozicija dodatno određuje riječ uz koju se uvrštava u rečenicu, uz jednu se takvu riječ može uvrstiti ne samo jedna nego više apozicija. One tada mogu stajati na različitim mjestima. Mogu sve stajati ispred imenice. Kad stoje ispred imenice, apozicija najvećeg značenjskog opsega najdalje je od riječi uz koju stoji. Do nje slijede apozicije užeg značenjskog opsega:

Gospodin doktor Kraljević danas više ne prima stranke. (XX)

Nijesam li ja *gospodin kumordinar* Žorž? (A. Kovačić, U registraturi)

K ovim olinama pridruži se... *gospodin doktor* Laca... (A. Kovačić, Fiškal)

Apozicije mogu stajati i ispred i iza imenice:

... stiže nam *barun* Franjo Trenk, *avanturist i pustolov*, kojeg osudiše austrougarske vlasti 1747. (Vjesnik)

Osim toga imao je *profesor* Keler, rođen Mađar, držati predavanje o tom predmetu u Budimu... (J. E. Tomić, Za kralja, za dom, 263.)

Pas dingo, *gospodar* australskih prostranstava, vrlo je izdržljiv. (XX)

Apozicija iza imenice, kad je odvojena zarezom, poseban je član rečeničnog niza. Apozicije mogu biti povezane i veznikom.

Gospodin gradski *kapetan* i privremeni *sudac* Senatorović... bio je bolestan. (XX)

Više apozicija može stajati i uz imeničku zamjenicu:

I on *siromah*, fin naobražen *gospodin*, bogat, otmjen *kavalir* – i on, znam, čisto čezne za naobraženim društvom, doličnim njegovoj naobrazbi. (V. C. Emin, Pusto ognjište, 132.)

Mi *stanovnici* Turopolja, *plemenitaši*, tražimo svoje pravice. (XX)

Apozicija uz opće imenice

Rjeđe se navode primjeri apozicije uz opće imenice. No i kad se navode primjeri apozicije uz opće imenice, nije uvijek lako odrediti što je čemu dodatna odredba, što je apozicija, a što imenica uz koju apozicija stoji. Samo na temelju značenjskoga odnosa dviju imenica moguće je utvrditi što je apozicija, a što imenica koja je otvorila mjesto toj apoziciji, što je nukleus,¹⁸ jezgra, a što satelit, dodatak. Da to nije uvijek lako, potvrđuje i Katičić (1986.: 449):

„Zbog različitosti i slobode položaja apozicije ne može se uvijek sigurno znati koja je od dvije imenice, što su uvrštene na istom mjestu u rečenično ustrojstvo i slažu se u padežu, apozicija kojoj. Određuje se to po značenju, prema tome koja je kojoj odredba. U nekim se slučajevima isti izričaj može shvatiti na razne načine.“

Podemo li od značenja apozicije kao dodatka, i promotrimo li primjere, pokazuje se da je, na značenjskoj razini gledano, apozicija ona imenica koja je većeg značenjskog opsega, jer tako može biti dodatna odredba, ona bez koje se može.

Našu najbolju vrstu i dalje će voditi *majstorica* Tanja Belamarić. (Vjesnik)

Ne znam na temelju čega je *gospodin veleposlanik* zaključio da sam kroz zube priznao da je Rusija svjetska velesila. (Vjesnik)

Odnos značenja imenice koja apoziciji otvara mjesto i značenja imenice koja se uvrštava kao apozicija po tome bi morao biti inkluzivan, tj. značenje apozicije moralo bi biti šire i uključivati značenje imenice koja joj je otvorila mjesto. Značenjski bi se tu moglo govoriti o odnosu hiperonima (imenica kao apozicija) i hiponima (imenica uz koju apozicija stoji). Sintaktički „nadređena“ imenica značenjski je „podređena“ imenici koja se uvrštava kao apozicija. U primjeru

Gospodin barun je u lovu.

¹⁸ Nazive nukleus i satelit rabi Seiler, 1960.: 9.

imenica *barun* užega je opsega značenja od imenice *gospodin* i po tome je imenica *barun* jedna sastavnica skupa *gospodin*. U tom skupu može biti više imenica kojima se označuje položaj, titula, zanimanje, rodbinski odnos i sl., kao što je *barun*, tako i *učitelj*, *doktor*, *major* i sl.

Šalje me *gospodin* bilježnik da vam dojavim uspjeh dražbe. (V. C. Emin, Pusto ognjište, 164.)

Ako vaš *gospodin* suprug ne bude hotio sudcem postati. (M. Kraljević, Požeški đak, 56.)

Zar sam ja *sudac* istražitelj? (M. Begović, Giga Barićeva)

Kada sam ga dobio, najprije mi ga je pročitao *pater* gvardijan, a poslije nekoliko puta... *susjed* krojač. (A. Kovačić, Fiškal)

Izabrao mi *rođak* kumordinar šuširić i platio ga. (A. Kovačić, U registraturi)

Gospodin Bog, *Bog* Otac, *pop* glagoljaš.

U primjerima kao što su *zmija otrovnica*, *pšenica bjelica*, *crvi drvotoče*, *golub dupljaš*, *riba pliskavica*, *pas dingo* i sl. apozicije su imenice većeg značenjskog opsega (*zmija*, *pšenica*, *crvi*, *golub*, *riba*, *pas*). Imenice *otrovnica*, *bjelica*, *drvotoče*, *dupljaš*, *pliskavica*, *dingo*, uz koje stoje apozicije, podvrsta su onih u apoziciji. I u takvim se primjerima može prepoznati odnos skupa i podskupa ili odnos roda i vrste ili vrste i podvrste.

Obilježeno i neobilježeno mjesto apozicije

Uz vlastita se imena smatra da je stilski neobilježen položaj apozicije ispred vlastitoga imena, a obilježen onaj iza vlastitoga imena, a posebno obilježen onaj između imena i prezimena:

Kardinal Stepinac patron je župe na Trnjanskoj Savici.

...naročito je silno smijao se *pekar* Brcko Makavun iz dolnje Ilice... (V. Livadić, Svjetlo i sjena. Arabeske, 18.)

Ali je strašno, *druže* Maks, kad netko... to postiže na ovaj način. (Č. Prica, Dobrotvori, 113.)

Imat će *anđeo* Gabriel na sudnji dan, kada odjekne truba nebeska, bogami vražjeg posla... (I. G. Kovačić, Dani gnjeva, 146.)

Prati ih prokletstvo *Zvonimira kralja*. (XX)

Malo zatim *Sjekirica* je odnekud izveo Maru *gnusnicu* i pošao pred njom zviždukajući... (M. Božić, Kurlani, 207.)

Što stvarno smjera Vilim *barun* Lunczer? (Vjesnik)

Cikorije *crv* Hazdrubalović smijaše se smijehom trzavim. (R. Marinković, Kiklop, 213.)

... u Hrvatskoj zapovijeda naš umni, slavni i požrtvovni *general Josip grof Herberstein*... (E. Kumičić, Urota zrinsko-frankopanska)

Uz opće imenice pravilo je znatno teže uspostaviti jer apozicija može stajati i ispred i iza imenice uz koju se uvrštava. Što će se smatrati apozicijom, što neobilježenim ili obilježenim mjestom, ovisi o značenju imenica, ali to zavisi i od „frazoloških navika“, kako se potvrđuje i u gramatici (Katičić, 1986.: 449.). Ovisi i o funkcionalnom stilu i tipu teksta. Zacijelo može biti drukčije u literaturi, posebno poeziji, i esejistici od administrativnih formula:

...sasvim pouzdano možeš znati gdje te kakva nevolja ili radost čeka, gdje vuk, gdje golub, gdje strašilo, gdje milosnica *vila*. (I. Raos, Prosjaci i sinovi, 56.)

...skočiše mladi pravnici na noge, sluteći da je to car, dočim se je Nijemac *profesor* tako duboko klanjao, koliko se je samo nisko prignuti mogao. (J. E. Tomić, Za kralja, za dom, 314.)

A *susjed* pekar uvjerio se sada, da ...čovjek... može u vinu počiniti veliku ludoriju... (J. E. Tomić, Na vozu, 59.)

Sad se siromašak *student* potpuno otrijezni. (M. Božić, Kurlani, 117.)

U kutu kleči uz *staricu* majku i Matija Gubec. (A. Šenoa, Sabrane pripovijesti)

A za njom hujila bura, kao da piska trista *zmija* otrovnica... (A. Šenoa, Čuvaj se senjske ruke)

Akademik Petar Šimunović bavi se onomastikom. (XX)

Gospođa Ana Perić, *profesorica*, predaje na našoj školi. (XX)

Mjesto u rečenici stoga se ne može uzimati kao mjerodavan kriterij za utvrđivanje što apozicija jest, a što nije. Mjerodavni mogu biti samo značenjski odnosi, posebice kad je apoziciji mjesto otvorila opća imenica, a ne poimeničena riječ ili vlastito ime. Oni se ogledaju u tome što je čemu otvorilo mjesto, a što je uz što uvršteno kao apozicija.

Uz imeničke zamjenice neobilježen je položaj apozicije iza imeničke zamjenice, a obilježen ispred zamjenice, dok uz poimeničene riječi apozicija stoji pretežito¹⁹ ispred njih:

Ali meni gospoda ništa ne kazuju; nekako me – to samo tebi velim – dobro ne gledaju jer sam vama *seljacima* prijatelj. (A. Šenoa, Seljačka buna)

Ljudi, žene, čujte *anđela* mene! (R. Marinković, Ruke)

¹⁹ Inače je pravopisni problem – polusloženica: A-vitamin. Obje mogućnosti (A-vitamin i vitamin A) navode se u Hrvatskom pravopisu Babić-Finka-Moguša (2003.: 468.), te vitamin A, A-vitamin u Hrvatskom školskom pravopisu Babić-Ham-Moguša (2005.: 156.). U Anić-Silićevu Pravopisu hrvatskoga jezika nema toga primjera ni u pravopisnim pravilima ni u rječniku. U nekim slučajevima apozicija je uobičajena ispred poimeničene riječi, npr.: *samoglasnik* a, *suglasnik* č, *veznik* i.

Zaključak

Apozicija je sintaktička kategorija dobivena preoblikom prikladne imenice kao predikatnoga imena. Uvrštava se uz imenice (opće i vlastite) imeničke zamjenice i poimeničene riječi i pri tom s njima uspostavlja ponešto različite značenjske odnose. Značenjski su odnosi drukčiji kad je apoziciji mjesto otvorila opća imenica, a drukčiji kad su joj mjesto otvorili vlastito ime, imenička zamjenica ili leksički nepunoznačna poimeničena riječ.

Apozicija može biti uvrštena u neku rečenicu, ali ne mora. Po tome je ona fakultativna sintaktička kategorija, svediva na imenski predikat.

Mjesto apozicije u rečenici ne može se uzimati kao mjerodavan kriterij za utvrđivanje što apozicija jest, a što nije. Mjerodavni mogu biti samo značenjski odnosi: imenica većeg značenjskog opsega prikladna je da bude uvrštena uz imenicu manjeg značenjskog opsega. Značenjski se odnosi ogledaju i u tome što je čemu otvorilo mjesto, a što je uz što uvršteno.

Literatura

- Anić, Vladimir – Silić, Josip, Pravopis hrvatskoga jezika, ŠK i Novi Liber, Zagreb, 2001.
- Babić, Stjepan – Finka, Božidar – Moguš, Milan, Hrvatski pravopis, VII. izdanje, ŠK, Zagreb, 2003.
- Babić, Stjepan – Ham, Sanda – Moguš, Milan, Hrvatski školski pravopis, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
- Barić, Eugenija i dr., Hrvatska gramatika, II., promijenjeno izdanje, ŠK, Zagreb, 1997.
- Brabec, Ivan – Hraste, Mate – Živković, Sreten, Gramatika hrvatskosrpskoga jezika, ŠK, Zagreb, 1961.
- Florschütz, Josip, Hrvatska slovnica za srednje i slične škole, prerađeno izdanje, Nakladni odjel Hrvatske državne tiskare, Zagreb, 1943.
- Hrvatska jezična riznica Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, <http://riznica.ihjj.hr/>.
- Katičić, Radoslav, Sintaksa hrvatskoga književnog jezika, JAZU i Globus, Zagreb, 1986.
- Kovačević, Slobodan, „Apozicija“, Jezik, god. XIV. (1966. – 1967.), br. 4., str. 111. – 115.
- Maretić, Tomo, Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika (1899.), Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika, MH, Zagreb, 1963.
- Pavešić, Slavko, Gramatika u djelu: Jezični savjetnik s gramatikom, MH, Zagreb, 1971.
- Raguž, Dragutin, Praktična hrvatska gramatika, Medicinska naklada, Zagreb, 1997.
- Seiler, Hansjakob, Relativsatz, Attribut und Apposition, Otto Harrassowicz Verlag, Wiesbaden, 1960.
- Silić, Josip – Pranjković, Ivo, Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta, ŠK, Zagreb, 2005.
- Težak, Stjepko – Babić, Stjepan, Gramatika hrvatskoga jezika. Priručnik za osnovnoškolsko obrazovanje, 7. izmijenjeno i dopunjeno izdanje, ŠK, Zagreb, 1992.

Tošović, Branko, Korelaciona sintaksa, Institut für Slavistik der Karl-Franzens-Universität Graz, Graz, 2001.

Znika, Marija, Odnos atribucije i predikacije, HFD, Zagreb, 1988.

Sažetak

Marija Znika, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb

UDK 81'367, izvorni znanstveni rad

Primljen 28. travnja 2008., prihvaćen za tisak 2. rujna 2008.

The Syntactic and Semantic Position of Apposition

The paper considers the position of apposition in the sentence, as a syntactic unit made by transformation, and a unit that belongs to the surface of the syntactic structure of the sentence. The paper puts forward the syntactic relationship of the apposition with the attribute, and provides an in-depth analysis of its semantic relationship with the word that has caused its position in the syntactic structure. This relationship is different relative to the apposition having its position owing to a noun, nominalized word or nominal pronoun, i.e. a word with or without full meaning. If the apposition has obtained its position owing to a noun, then the relationship between this apposition and personal nouns differs from that with common nouns.

SKLONIDBA MUŠKIH DVOSLOŽNIH IMENA I NAGLASNA DVOJNOST

Tomislava Bošnjak Botica i Zrinka Jelaska

a razliku od ostalih riječi koje jesu ili bi trebale biti normativno određene i svojim oblikom, posebno svojim naglasnim obilježjem, u osobnih je imena stanje ponešto drugačije. Od velikoga broja inačnosti koje se pojavljuju kod pojedinih osobnih imena i prezimena u hrvatskome jeziku, u radu se razmatraju neke sklonidbene inačice. Kao građa odabrana su dvosložna muška imena, prezimena i nadimci na hrvatskome jezičnome području. Uvode se dodatni kriteriji pri određivanju sklonidbenih uzoraka zasnovani na jezičnim (naglasnim) i izvanjezičnim (identitetskim) oznakama te nude donekle drugačija normativna rješenja od dosadašnjih. Pokazuje se da je u hrvatskome jeziku uslijed sustavne naglasne dvojnosti (prototipni, neobilježeni jednosložni naglasak i neprototipni, obilježeni dvosložni naglasak) i sklonidba sustavno dvojna. Tako se u dvosložnih imenica muškoga roda a-vrsta pokazuje prototipnom, a e-vrsta neprototipnom.